

Mariusz W. Sienkiewicz

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9019-8679>
e-mail: m.sienkiewicz@rozwojlokalny.pl

Współpraca Polski i Mołdawii. Geneza, obszary, uwarunkowania

1. Wprowadzenie

Szkic współpracy polsko-mołdawskiej trafnie przedstawia Iuri Bodrug, ambasador pełnomocny i nadzwyczajny w Warszawie: „[...] Gospodarstwo (odpowiednik księstwa) Mołdawskie i Rzeczpospolita były sąsiadami w okresie średniowiecza. I jak to między sąsiadami, bywało różnie. Wszyscy pamiętamy w Mołdawii, że nasze ówczesne państwo było lennikiem króla Polski. I kiedy się wchodzi na Wawel, to w górnej części bramy wjazdowej zobaczyć można herb średniowiecznej Mołdawii z głową żubra. [...] Mogę stwierdzić, że dziś w naszych wzajemnych stosunkach nie mamy żadnych znaczących problemów, bardzo dużo nasze kraje historyczne łączy i nic nie dzieli. Najbardziej łączy dążenie do dobrobytu i przyjaźni, ale i marzenie mojego kraju do integracji europejskiej. I tutaj doświadczenia Polski i Polaków są nam bardzo potrzebne [...]”¹.

Mołdawia ogłosiła swą niepodległość 27 sierpnia 1991 r. Wskutek rozpadu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich i powstania niepodległych państw rada ministrów RP 27 grudnia 1991 r. podjęła uchwałę w sprawie ich uznania. W paragrafie 1 uchwały stwierdzono, że „Rząd Rzeczypospolitej Polskiej uznaje jako państwa Republikę Armenii, Republikę Azerbejdżanu, Republikę Białoruś, Federację Rosyjską, Republikę Kazachstanu, Republikę Kirgyzystanu, Republikę Mołdawii, Republikę Tadżykistanu, Turkmenistan i Republikę Uzbekistanu, oraz deklaruje swoją gotowość do nawiązania stosunków międzypaństwowych, w tym stosunków dyplomatycznych między Rzeczpospolitą Polską a tymi państwami”².

¹ Cyt. za: Rozmowa z Iurie Bodrugiem, ambasadorem nadzwyczajnym i pełnomocnym Republiki Mołdawii w Warszawie. Rozmawiał Leszek Wątróbski, 2019, <https://polishexpress.eu/o-stosunkach-polsko-moldawskich-i-wspolczesnej-moldawii/>, inf. 30 XII 2023.

² Zob. Uchwała Rady Ministrów RP nr 170/91 (w sprawie uznania przez Rzeczpospolitą Polską Republiki Armenii, Republiki Azerbejdżanu, Republiki Białoruś, Federacji Rosyjskiej, Republiki Kazachstanu, Republiki Kirgyzystanu, Republiki Mołdawii, Republiki Tadżykistanu, Turkmenistanu

Deklarację współpracy z państwami byłego bloku wschodniego, a także z Polską złożył także ówczesny prezydent Republiki Mołdowy Mircea Snegur. Podczas wystąpienia w Parlamencie 10 września 1991 r., czyli po upływie 2 tygodni od dnia ogłoszenia niepodległości, przedstawił podstawowe kierunki polityki zagranicznej państwa. Zgodnie z nimi jednym z ważnych zadań polityki Mołdowy stało się ustanowienie równorzędnych stosunków z państwami byłego bloku socjalistycznego, m.in. z Polską³.

Praktycznym wyrazem podjętych działań formalnych przez obydwie państwa było podpisanie protokołu o konsultacjach między Ministerstwem Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Spraw Zagranicznych Republiki Mołdawy. Podkreślono w nim, że „konsultacje takie będą prowadzone w celu pogłębienia i rozszerzenia dwustronnej współpracy zgodnie z duchem Karty Narodów Zjednoczonych, Aktu Końcowego z Helsinek, Paryskiej Karty Nowej Europy i innych dokumentów Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE). Strony ogłosiły, że w trakcie konsultacji będą omawiane m.in. takie zagadnienia jak: pogłębianie i rozszerzanie dwustronnej współpracy politycznej, ekonomicznej, naukowo-technicznej, ekologicznej, kulturalnej i humanitarnej; stosunki dwustronne w związku z problemami bezpieczeństwa europejskiego i procesów zachodzących w Europie, a także będzie miała miejsce wymiana informacji o przebiegu realizacji dwustronnych porozumień”⁴.

W 2022 r. była obchodzona trzydziesta rocznica nawiązania stosunków dyplomatycznych między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Mołdawii. Z kolei trzydziesta rocznica podpisania Traktatu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Mołdowa o przyjaźni i współpracy przypada na 15 listopada 2024 r.⁵ W dniu podpisania tego dokumentu uchwalono także Konwencję konsularną⁶.

Celem niniejszej analizy jest prezentacja najważniejszych form, obszarów oraz efektów współpracy Polski i Mołdawii. Wobec coraz bliższych relacji zachodzących w ostatnich latach między podmiotami z różnych sektorów celowe jest pokazanie wzajemnych doświadczeń z dotychczasowej współpracy, a także zarysu wspólnej historii. Dla właściwej realizacji założonego celu w artykule wykorzystano przede wszystkim metodę instytucjonalno-prawną oraz analizy czynnikowej. Zaprezentowano relacje między obydwoma krajami, ich podstawy prawne oraz praktyczne efekty ich stosowania. Istotnym elementem jest także analiza oficjalnych instytucji oraz struktur w sferze publicznej, gospodarczej i społecznej. Z kolei metoda analizy czynnikowej posłużyła do określenia podstawowych uwarunkowań i perspektyw rozwojowych współpracy polsko-mołdawskiej.

i Republiki Uzbekistanu), „Zbiór Dokumentów” 1992, nr 2, s. 15–17, <https://digit.pism.pl/dlibra/publication/746/edition/575/content>, inf. 2 XII 2023.

³ N. Cwicinskaja, *Stosunki traktatowe między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Mołdowy*, [w:] *Spotkania polsko-mołdawskie, Księga poświęcona pamięci Profesora Janusza Solaka*, red. M. Kosienkowski, Lublin 2013, s. 81–82.

⁴ Za: N. Cwicinskaja, *op. cit.*, s. 84.

⁵ Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Mołdowa o przyjaźni i współpracy, sporządzony w Warszawie dnia 15 listopada 1994 r., Dz. U. z 1996 r. nr 76, poz. 363.

⁶ Konwencja konsularna między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Mołdowa sporządzona w Warszawie dnia 15 listopada 1994 r., Dz. U. z 1998 r. nr 43, poz. 255.

2. Geneza wspólnych stosunków

Pierwsze oznaki współpracy między narodami Polski i Mołdawii datowane są na XIV w. W 1387 r. gospodar mołdawski Piotr I Muszatowicz złożył hołd królowi Władysławowi Jagielle i królowej Jadwidze. Gospodarstwo mołdawskie stało się lennem Polski, a Jagiełło jego faktycznym władcą. Następca Piotra, Roman I, starał się uniezależnić od Polski, dokonując podbojów terytorialnych aż do Morza Czarnego. Został jednak zdetronizowany po konflikcie z bojarami. Sukcesję po nim przejął syn Aleksander, któremu nadano przydomek Dobry. Złożył on kolejny hołd królowi Jagielle. Wysłał także oddział rycerzy, którzy wsparli polskiego władcę w bitwie pod Grunwaldem⁷. W marcu 1412 r. Władysław Jagiełło i Zygmunt Luksemburski, król Węgier, zawarli w Starej Lubowli porozumienie, na mocy którego uznali Mołdawię za polską strefę dominacji, a Wołoszczyznę – za węgierską⁸. Do 1487 r., kiedy tereny te zostały opanowane przez Imperium Osmańskie, Mołdawia była lennem Rzeczypospolitej⁹. Władze polskie wielokrotnie starały się ponownie odzyskać władzę nad tymi terenami, chcąc oddalić zagrożenie tureckie spod granic kraju. W 1552 r. w wyniku intryg Aleksander Lăpușneanu został gospodarzem; mimo początkowej pomocy Polski zdecydował się dalej być lennikiem tureckim. Do czasowego uwolnienia spod tureckiej okupacji Mołdawii przyczynił się hetman Jan Zamoyski. W 1595 r. wkroczył on na czele armii polskiej na te ziemie, pobił hospodara i osadził na tronie Jeremiego Mohyłę¹⁰. Ten złożył przysięgę, że doprowadzi do tego, aby Mołdawia stała się prowincją Rzeczypospolitej, a on sam jej wojewodą. Porozumienie to jednak nie zostało dotrzymane i ziemie mołdawskie wróciły w ręce Turków. Ostatni raz podporządkować Polsce gospodarstwo usiłował Jan III Sobieski, ale pomimo trzech prób nie udało się zrealizować celu¹¹.

Po rozpadzie Związku Radzieckiego władze mołdawskie ogłosiły deklarację niepodległości 27 sierpnia 1991 r. Trzy miesiące później Polska uznała Mołdawię, podobnie jak dziewięć innych republik poradzieckich. Nawiązanie stosunków dyplomatycznych między oboma państwami nastąpiło 14 lipca 1992 r. Polska ambasada w Kiszyniowie została otworzona w 1994 r., a mołdawska placówka w Warszawie w 1997 r. Oba kraje zaczęły też stopniowo nawiązywać kontakty dyplomatyczne na najwyższym szcze-

⁷ L. Szymkowski, *Kraina gospodarów. Jak Rzeczpospolita walczyła o Mołdawię*, Rzeczpospolita 2019, <https://www.rp.pl/historia/art1086071-kraina-hospodarow-jak-rzeczpospolita-walczylo-o-moldawie>, inf. 30 XII 2023.

⁸ J. Solak, *Polska i Mołdawia – meandry wspólnej historii*, [w:] *Spotkania polsko-mołdawskie...*, s. 35.

⁹ L. Szymkowski, *op. cit.*

¹⁰ Szerzej: D. Milewski, *Między patronatem a współpracą – relacje Jana Zamoyskiego i hospodara mołdawskiego Jeremiego Mohyły (1595–1605)*, „Wiek Stary i Nowy” 2012, Tom specjalny, s. 11–31.

¹¹ Szerzej: L. Szymkowski, *op. cit.*; B. Szutkiewicz, *Polska a Mołdawia w latach 1551–1572*, „Białostockie Teki Historyczne” 2009, nr 7, s. 11–24; V. Constantinov, *Stosunki polsko-mołdawskie za czasów Gospodarstwa Stefana Tomszy II (1612–1615)*, „Saeculum Christianum” 2014, t. XXI, s. 114–120; D. Milewski, *Wojenne interludium: stosunki polsko-mołdawskie w latach 1676–1683*, [w:] *Król Jan III Sobieski i Rzeczpospolita w latach 1674–1683*, red. D. Milewski, Warszawa 2016, seria *Silva Rerum*, https://www.wilanow-palac.pl/wojenne_interludium_stosunki_polsko_moldawskie_w_latach_1676_1683.html, inf. 18 XI 2023.

blu. W 1994 r. Rzeczpospolitą odwiedził ówczesny prezydent mołdawski M. Snegur. W 1997 r. do Mołdawii pojechał zaś Aleksander Kwaśniewski. Rozwijano również bazę traktatową dotyczącą wzajemnych stosunków. Pierwszy dokument, który odnosił się do współpracy handlowej i gospodarczej, został podpisany już w lutym 1992 r. Z kolei Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Mołdawii o przyjaźni i współpracy, stanowiący podstawę relacji polsko-mołdawskich, zawarty w 1994 r., wszedł w życie dwa lata później¹².

Można poprzeć stwierdzenie Marcina Kosienkowskiego, że w latach dziewięćdziesiątych XX w., a także na początku XXI stulecia stosunki Polski i Mołdawii charakteryzowały się niską intensywnością. Istotna zmiana nastąpiła po wejściu naszego kraju do Unii Europejskiej w 2004 r. Rzeczpospolita zaczęła wówczas odgrywać znaczącą rolę w stosunkach państw Europy Wschodniej w ramach UE, skutecznie popierając europejskie aspiracje Mołdawii¹³.

W dzisiejszej Mołdawii żyje niewielka liczba mieszkańców narodowości polskiej. Mieszkający tam Polacy większości przypadków nie są współczesnymi imigrantami, ale należą do ludności autochtonicznej, która żyje na tych terenach od czasów, kiedy sięgały tu krańce I Rzeczypospolitej. Dotyczy to przede wszystkim północy Mołdawii i wchodzącego w jej skład Naddniestrza. Do końca XVIII w. administracyjnie ten obszar stanowił część województwa braclawskiego prowincji małopolskiej, a historycznie to część Podola. Stąd biorą się skupiska polskiej ludności w Raszkowie czy Bielcach. Według spisu powszechnego z 2004 r. Mołdawię zamieszkiwało ponad 4100 osób polskiego pochodzenia, czyli około 0,1% całości mieszkańców¹⁴.

3. Obszary współpracy

a. Sfera gospodarcza

Słusznie podkreśla Natalia Adamczyk, że gospodarka Mołdawii jest bardzo wrażliwa na uwarunkowania zewnętrzne oraz na sytuację polityczną. Bardzo istotne znaczenie ma dla niej eksport. Rodzimy rynek jest niewielki, a wewnętrzny popyt kształtują emigranci zarobkowi. W konsekwencji mołdawska gospodarka pozostaje uzależniona od dostępu do zewnętrznych rynków zbytu (eksport w drugiej dekadzie XXI w. stanowił ok. 30% PKB kraju) oraz pracy. Kiedy na przełomie 2014 i 2015 r. Rosja wprowadziła embargo i przestała importować mołdawskie wina, pozostające głównym towarem eksportowym Kiszyniowa, PKB kraju spadło o ok. 400 USD na osobę, przez co niemal 35% krajowych producentów odczuło znaczące problemy finansowe. Tak znaczący spadek

¹² M. Kosienkowski, *Polska a Mołdawia i Naddniestrze*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2012, r. 10, z. 1, s. 92.

¹³ *Ibidem*, s. 93–94.

¹⁴ *Polacy od wieków w Mołdawii*, Fundacja „Pomoc Polakom na Wschodzie” im. Jana Olszewskiego, <https://ida.pol.org.pl/polacy-od-wiekow-w-moldawii>, inf. 29 XI 2023.

przełożył się na kondycję całej gospodarki, która ciągle odczuwa problemy z kryzysami i konfliktami zbrojnymi na Ukrainie¹⁵.

Słabością mołdawskiej gospodarki jest zawilość jej sektora finansowego, w tym upolitycznienie Narodowego Banku Mołdawii. Generuje to problemy tego kraju w zaciąganiu kredytów w międzynarodowych instytucjach finansowych¹⁶. Cechę charakterystyczną tamtejszej gospodarki stanowi także wysokie uzależnienie od importu energii i surowców energetycznych z Rosji. Moskwa niejednokrotnie wykorzystywała to narzędzie do osiągnięcia celów politycznych¹⁷. Sytuacja taka stała się m.in. przesłanką do braku poparcia Mołdawii w sprawie sankcji Unii Europejskiej nakładanych na Rosję oraz braku zgody na transport sprzętu wojskowego przez swoje terytorium na Ukrainę¹⁸.

O połowy drugiej dekady XXI w., po wprowadzeniu przez Kreml embargo na mołdawskie towary, zdynamizowano w tym kraju kontakty gospodarcze, wskutek czego jednym z ważnych kierunków biznesowych stała się Polska. W kwietniu 2014 r. podpisano protokół o współpracy w dziedzinie dyplomacji ekonomicznej między resortami spraw zagranicznych Rzeczypospolitej i Mołdawii. Dokument dotyczy wymiany doświadczeń i dobrych praktyk w sferze wspierania podmiotów gospodarczych na rynkach zagranicznych, organizacji konsultacji i wizyt studyjnych w tym zakresie, a także możliwości wspólnej promocji polskiej i mołdawskiej gospodarki na rynkach trzecich¹⁹.

Stosunki gospodarcze między Polską a republiką Mołdawii regulują następujące akty prawne:

- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Mołdawii o przyjaźni i współpracy, obowiązujący od 2 marca 1996 r.;
- Konwencja między RP a Republiką Mołdawii w sprawie unikania podwójnego opodatkowania i zapobiegania uchylaniu się od opodatkowania w zakresie podatków od dochodu i majątku, obowiązująca od 27 października 1995 r.;
- Umowa między Rządem RP a Rządem Republiki Mołdawii o międzynarodowych przewozach drogowych, obowiązująca od 23 marca 1999 r.;
- Porozumienie między Rządem RP a Rządem Republiki Mołdawii o współpracy międzyregionalnej, obowiązujące od 13 stycznia 2000 r.;

¹⁵ N. Adamczyk, *Proces wdrażania partnerstwa wschodniego Unii Europejskiej a problemy transformacji gospodarczej państw poradzieckich na przykładzie Mołdawii*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2019, nr 2, s. 152–156.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Zob. P. Oleksy, *Ukraina i Mołdawia: w stronę realnego partnerstwa*, „Komentarze IEŚ” 2023, nr 832(80), <https://ies.lublin.pl/komentarze/ukraina-i-moldawia-w-strone-realnego-partnerstwa/>, inf. 12 XII 2023.

¹⁹ Więcej: MSZ: *Polsko-mołdawska współpraca w zakresie dyplomacji ekonomicznej*, Warszawa 2014, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/MSZ-polsko-moldawska-wspolpraca-w-zakresie-dyplomacji-ekonomicznej-3102848.html>, inf. 12 XII 2023.

- Porozumienie między Ministerstwem Obrony Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Obrony Republiki Mołdawii o współpracy w dziedzinie wojskowej, obowiązujące od 23 grudnia 2004 r.;
- Umowa między Rządem RP a Rządem Republiki Mołdawii o współpracy i wzajemnej pomocy w sprawach celnych, obowiązująca od 29 sierpnia 2004 r.;
- Umowa między Rządem RP a Rządem Republiki Mołdawii o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, obowiązująca od 14 sierpnia 2007 r.;
- Umowa pomiędzy Ministrem Zdrowia RP a Ministerstwem Zdrowia Republiki Mołdawii o współpracy w dziedzinie ochrony zdrowia i nauk medycznych, obowiązująca od 27 grudnia 2011 r.;
- Umowa między Rządem RP a Rządem Republiki Mołdawii o współpracy gospodarczej, obowiązująca od 24 maja 2007 r.;
- Umowa między Rządem RP a Rządem Republiki Mołdawii o udzieleniu kredytu w ramach pomocy wiązanej, obowiązująca od 8 sierpnia 2014 r.²⁰

W 2016 r. rozmowy na temat możliwości inwestycyjnych polskich firm w Mołdawii oraz o polsko-mołdawskiej współpracy gospodarczej prowadzili podsekretarz stanu w Ministerstwie Rozwoju Radosław Domagalski oraz prezes Polskiej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych (PAIZ) Sławomir Majman. W wyjeździe do Kiszyniowa brali także udział przedstawiciele polskich przedsiębiorstw zainteresowanych współpracą z mołdawskimi firmami. To w tym miejscu odbyło się piąte posiedzenie Mołdawskiej Komisji ds. Współpracy Gospodarczej. Drugiego dnia wizyty zorganizowano seminarium „Okrągły Stół” oraz rozmowy B2B. Spotkanie zostało poświęcone potencjałowi inwestycyjnemu w obu krajach oraz możliwości uzyskania kredytu na wsparcie mołdawskiego rolnictwa. W seminarium wzięło udział 60 firm. W 2016 r. wartość polskich inwestycji w Mołdawii wynosiła 6,9 mln euro. Funkcjonowało tam 77 firm z udziałem polskiego lub mieszanego kapitału. Największą polską firmą pozostaje Krajowa Spółka Cukrowa „Polski Cukier”. Według PAIZ, możliwości współpracy polsko-mołdawskiej należy szukać przede wszystkim w rolnictwie, szczególnie w sektorze technologii przetwórstwa żywności²¹.

Wzajemne obroty handlowe w 2019 r. miały wartość 403,3 mln dolarów. Eksport z Polski do Mołdawii wyniósł 253,2 mln dolarów, a import 150,1 mln dolarów. Z Mołdawii do Polski importowane były: artykuły spożywcze (sok jabłkowy, wina, nasiona słonecznika; 40% importu) oraz wyroby metalurgiczne (sztaby i pręty). Z kolei z Polski do Mołdawii eksportowane są produkty przemysłu elektromaszynowego – samoloty, chłodziarko-zamrażarki, części turbin hydraulicznych (37% eksportu), leki, włókna, środki grzybobójcze i artykuły spożywcze²².

²⁰ Mołdawia, <https://www.gov.pl/web/republikamoldawii/stosunki-dwustronne>, inf. 14 XII 2023.

²¹ A. Woźniak, *Polski biznes celuje w Mołdawię*, <https://www.rp.pl/biznes/art11111991-polski-biznes-celuje-w-moldawie>, inf. 15 XII 2023.

²² Mołdawia. Informacja o stosunkach gospodarczych z Polską, Ministerstwo Rozwoju, Pracy i Technologii, czerwiec 2020, <https://www.gov.pl/web/republikamoldawii/stosunki-dwustronne>, inf. 10.12.2023. Najczęściej eksportowanymi towarami z Mołdawii do Polski są: tworzywa sztuczne, środki wykoń-

W 2022 r. wartość polskiego eksportu do Mołdawii wyniosła 67,4 mln EUR. Eksportowaliśmy głównie mięso wieprzowe, sery i twarogi oraz mięso i podroby z drobiu²³. W okresie od stycznia do czerwca 2023 r. wartość eksportu do Mołdawii wyniosła ponad 34 mln EUR (wzrost o ok. 7% w stosunku do analogicznego okresu 2022 r.)²⁴.

Polskie instytucje rządowe wspomagają także mołdawską gospodarkę w rozwoju nowoczesnych technologii i przemysłu 4.0. We wrześniu 2022 r. w siedzibie Ministerstwa Rozwoju i Technologii odbyło się VI posiedzenie Polsko-Mołdawskiej Komisji ds. Współpracy Gospodarczej. Przedstawiciele Fundacji Platforma Przemysłu Przyszłości wyrazili gotowość do nawiązania współpracy z ogólnokrajowymi inicjatywami mołdawskimi w obszarze Przemysłu 4.0, w zakresie rozwoju i wdrażania programów wspierających przedsiębiorców w procesie transformacji cyfrowej, zwłaszcza w sektorach mechanizacji rolnictwa, przetwórstwa rolno-spożywczego, tekstyliów i montażu AGD, uwzględniając także wspólną europejską inicjatywę na rzecz rozwoju produkcji półprzewodników w celu zapewnienia odporności łańcuchów dostaw i zmniejszenia zależności zewnętrznej. Zwrócono również uwagę na potrzebę wzmocnienia inteligentnej specjalizacji, transferu technologii i zdolności innowacyjnych poprzez pozyskiwanie wspólnych środków organizacyjnych i finansowych dla projektów w obszarach priorytetowych Inteligentna Specjalizacja oraz poprzez rozwój mechanizmów wsparcia współpracy nauki z biznesem²⁵.

czeniowe, produkty i przetwory mleczne, artykuły higieniczne (głównie pieluchy), tekstylia, artykuły kosmetyczne, środki owadobójcze, samochody, maszyny, urządzenia i sprzęt rolniczy, leki i artykuły farmaceutyczne, kauczuk (głównie opony), lodówki i zamrażarki, meble, cukier, papier i karton (w tym artykuły biurowe), mięso wieprzowe, mięso drobiowe, czekolada i przetwory z kakao. Najczęściej importowanymi towarami z Mołdawii do naszego kraju są: kable, meble, soki owocowe, wino, worki i opakowania towarów, odzież, nasiona słonecznika, alkohol etylowy, dywany/chodniki, suszone owoce, czekolada lub inne przetwory z kakao, winogrona świeże lub suszone, herbaty; Transport ładunków – Mołdawia, <https://vervo.eu/pl/kraje/transport-ladunkow-moldawia>, inf. 20 XII 2023.

²³ Na rynku Republiki Mołdawii obecne są towary lub usługi takich polskich firm jak Fabryka Farb i Lakierów „Śnieżka”, „Amica Wronki”, „CELSA”, „Huta Ostrowiec”, „Sanitec Koło”, „MHB S.A.”, „STA Odlewnie”, „Pruszyński Sp. z o.o.”, Fabryka Obrabiarek „Rafamet”, „Krakowska Fabryka Armatur”, „Gor Stal Gorlice”, „Centrozap”, „Izoterm”, „Huta Szkła Wołomin”, „Opoczno Trade”, „Philips Polska”, „Volvo Polska”, „Goodyear Dunlop Polska”, „Bedicas”, „Topex”, fabryk mebli „Paged”, „Bodzio”, „Gawin”, „Jarocin”, „Kler”, „Forté”, producentów farmaceutyków, sprzętu medycznego, kosmetyków i środków czystości: „Polfa”, „Polpharma”, „Herbapol”, „Dermika”, „Toruńskie Zakłady Materiałów Opatrunkowych”, „Famed”; z branży rolniczej szeregu gospodarstw rolniczych, sadowniczych, szkółkarskich i producentów maszyn rolniczych, firm z branży przetwórstwa mięsnego: „Duda” i „Animex”, „Pamapol”, „Marko”; z firm z branży spożywczej: „Maspex”, „Hortex”, „Społem”, „Mlekovita”, „Bakoma”, „Piątница”, „Kamis”, „Sante” i „Mokate”; z branży techniki rolniczej: „Ursus”, „Pronar”; z branży energetycznej: „Asket”. *Republika Mołdawii*, <https://www.gov.pl/web/republikamoldawii/informator-ekonomiczny>, inf. 13 XII 2023.

²⁴ Rozmowy polsko-mołdawskie w Karpaczu, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/rozmowy-polsko-moldawskie-w-karpaczu>, inf. 29 XI 2023.

²⁵ Zob. Posiedzenie Polsko-Mołdawskiej Komisji ds. Współpracy Gospodarczej, <https://przemyslprzyszlosci.gov.pl/posiedzenie-polsko-moldawskiej-komisji-ds-wspolpracy-gospodarczej/>, inf. 29 XI 2023.

b. Sfera publiczna i społeczna

W sferze publicznej warto podkreślić płaszczyznę dialogu i współpracy stanowi Polsko-Mołdawskie Zgromadzenie Parlamentarne. Jest to inicjatywa, która została utworzona w 2011 r. w Kiszyniowie. Współpraca w ramach zgromadzenia opiera się na cyklicznych spotkaniach delegacji obu parlamentów. Pierwsza sesja odbyła się w 2011 r. W podpisanej wspólnej deklaracji reprezentacja polska zadeklarowała wsparcie dla starań Mołdawii w procesie integracji z UE. Strony opowiedziały się też za zwiększonym zaangażowaniem wspólnoty w rozwiązanie konfliktu w Naddniestrzu. Podczas II sesji Zgromadzenia Parlamentarnego Polski i Mołdawii 27 marca 2012 r. przyjęto wspólne oświadczenie. W dokumencie potwierdzono zaangażowanie Mołdawii w przeprowadzenie reform wewnętrznych, podkreślając zarazem szczególną rolę Polski i USA. Dwie kolejne sesje, w 2013 i 2014 r., również dotyczyły współpracy polsko-mołdawskiej w procesie integracji tego kraju z UE²⁶. Dnia 29 maja 2023 r. w Sejmie odbyła się IX sesja Zgromadzenia Parlamentarnego Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Mołdawii. Parlamentarzyści polscy i mołdawscy spotkali się w obliczu trwającej rosyjskiej agresji na Ukrainę w celu zacieśnienia stałej współpracy obu parlamentów. Podczas sesji dyskutowano o bezpieczeństwie międzynarodowym i regionalnym, o unijnych aspiracjach Mołdawii, o polskiej pomocy w transformacji i modernizacji Mołdawii stymulowanej przez polskie inwestycje bezpośrednie w mołdawskiej gospodarce. Na zakończenie sesji obie strony przyjęły Wspólną Deklarację, w której czytamy, że „Parlamentarzyści obu państw potępiili bezprawną rosyjską inwazję i wyrazili pełne poparcie dla przywrócenia integralności terytorialnej Ukrainy. Zgromadzenie wysoko oceniło decyzję Rady Europejskiej o nadaniu Republice Mołdawii statusu kandydata do UE”. W deklaracji podkreślono, że „Polska jest orędownikiem członkostwa Republiki Mołdawii w Unii Europejskiej. Zdecydowanie popiera też działania rządu Mołdawii na rzecz zacieśnienia współpracy z NATO [...]. Polska zdecydowanie popiera suwerenność i integralność terytorialną Republiki Mołdowy w jej granicach uznanych przez społeczność międzynarodową”²⁷.

Ważną rolę w skutecznym przekazywaniu polskich doświadczeń związanych z reformowaniem państwa, gospodarki i społeczeństwa odgrywa administracja publiczna, która tworzy warunki instytucjonalne i finansowe do wdrażania szeregu projektów i inicjatyw. W kontekście współpracy z Mołdawią jedną z instytucji zaangażowanych we współpracę rozwojową jest polskie Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, które od wielu lat wspiera administracje krajów partnerskich w tworzeniu i wdrażaniu polityk publicznych w różnych obszarach i sektorach państwa. Mołdawia jest bardzo

²⁶ Szerzej: R. Kunert-Milcarz, *Mołdawia w perspektywie polityki zagranicznej III RP*, „Zeszyty Naukowe Uczelni Jana Wyżykowskiego. Studia z Nauk Społecznych” 2016, nr 9, s. 119–120.

²⁷ O bezpieczeństwie na IX sesji Zgromadzenia Parlamentarnego Polski i Mołdawii, Senat RP, 2023, <https://www.senat.gov.pl/aktualnoscilista/art,15579,o-bezpieczenstwie-na-ix-sesji-zgromadzenia-parlamentarnego-polski-i-moldawii.html>, inf. 02 XII 2023.

ważna w sferze polskiej pomocy rozwojowej i znaczna część wsparcia finansowego oferowanego przez Rzeczpospolitą trafia właśnie do tego państwa²⁸.

Ciekawym przykładem współpracy instytucjonalnej między administracją polską i mołdawską jest projekt Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej, który wdrażany był w latach 2017–2019 w Republice Mołdawii w obszarze rozwoju miast i rewitalizacji miejskiej. Projekt stanowił kontynuację działalności, która została zapoczątkowana oficjalnie w 2010 r. Współpraca jest prowadzona w oparciu o postanowienia Porozumienia o współpracy między Ministerstwem Rozwoju Regionalnego Rzeczypospolitej Polskiej oraz Ministerstwem Budownictwa i Rozwoju Regionalnego Republiki Mołdawii z dnia 18 lutego 2010 r., które określa obszary i zasady wspólnych działań w obszarze rozwoju regionalnego między obydwojoma instytucjami²⁹.

Dzięki aktywności Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej, ale także wielu innych polskich organizacji pozarządowych oraz samorządów lokalnych, praktycznie we wszystkich ważniejszych miastach Mołdawii zostały opracowane programy rewitalizacji oraz wdrożone dzięki temu działania inwestycyjne. Jednym z przykładów współpracy między organizacjami pozarządowymi a administracją samorządową Mołdawii w zakresie rewitalizacji był projekt pt.: „*Nasza Leova*”. *Wdrożenie modelu partycypacyjnego zarządzania rewitalizacją miasta Leova w Mołdawii*. Jego celem głównym było wypracowanie i wdrożenie koncepcji rewitalizacji miasta Leova w Mołdawii przy współudziale środowisk lokalnych w oparciu o polskie doświadczenia. Głównym produktem projektu było opracowanie *Programu Rewitalizacji Miasta Leova*. Założono, że realizacja zaplanowanych działań i wynikających z nich korzyści wpłynie pozytywnie na poprawę jakości życia mieszkańców oraz zwiększenie udziału przedstawicieli sektorów publicznego, społecznego i gospodarczego w zarządzaniu przestrzenią miasta, w szczególności obszarami wymagającymi interwencji. Głównym realizatorem projektu była Fundacja Centrum Rozwoju Lokalnego z Lublina³⁰.

Wdrażanie partycypacyjnego modelu zarządzania rewitalizacją miasta w kraju o niewielkich doświadczeniach decentralizacyjnych i ciągle słabo ugruntowanej demokracji lokalnej nie jest zadaniem łatwym. Często społeczność lokalna podchodzi nieufnie do takich inicjatyw, a przede wszystkim nie jest przyzwyczajona do brania udziału w przedsięwzięciach planistycznych miasta i współdecydowaniu o sprawach publicznych. W przypadku miasta Leova było inaczej. Zarówno przedstawiciele samorządu miasta, jak i lokalni liderzy brali aktywny udział w proponowanych im działaniach, skutecznie przyczyniając się do sprawnego osiągnięcia efektów związanych z wdrażaniem systemu rewitalizacji. Być może częściowo przyczyniła się do tego wi-

²⁸ G. Pragert, *Współpraca instytucjonalna jako efektywne narzędzie realizacji projektów współpracy rozwojowej*, [w:] *Mołdawski model rewitalizacji na tle polskich doświadczeń*, red. A. Jadach-Sepioło, E. Tomczyk, Warszawa–Kraków 2022, s. 17.

²⁹ *Ibidem*, s. 18.

³⁰ Szerzej: M. W. Sienkiewicz, *Partycypacyjny model zarządzania rewitalizacją na przykładzie miasta Leova w Mołdawii*, [w:] *Rola administracji publicznej w zarządzaniu rewitalizacją miast. Doświadczenia Polski i Mołdawii*, red. M. W. Sienkiewicz, K. A. Kuć-Czajkowska, Lublin–Leova 2022, s. 63.

zyta studyjna w Polsce, która odbyła się w ramach realizowanego projektu. Grupa 17 przedstawicieli samorządu miasta Leova odwiedziła kilka miast w województwie lubelskim, poznając zrealizowane tam projekty rewitalizacyjne. Uczestnicy tej wizyty mieli możliwość zaznajomienia się ze wszystkimi etapami działań rewitalizacyjnych, a także efektami przeprowadzonych w różnej formie działań partycypacyjnych. Należy stwierdzić, że zorganizowana w ramach projektu wizyta studyjna przyniosła bardzo konkretne rezultaty, które przyczyniły się do osiągnięcia jeszcze lepszych efektów związanych z wdrożeniem partycypacyjnego modelu zarządzania rewitalizacją w mieście Leova³¹.

Współpraca między Polską i Mołdawią realizowana jest także na płaszczyźnie samorządowej. Szereg jednostek samorządu terytorialnego w Polsce podpisało memorandum, porozumienie lub list intencyjny o współpracy z polskimi samorządami terytorialnymi. Podejmowane są działania m.in. w ramach deklaracji współpracy powiatu pabianickiego z rejonem Orhei, powiatu dzierzoniowskiego z miastem Komrat, powiatu zamojskiego z rejonem Cahul, powiatu tomaszowskiego z rejonem Hîncești, powiatu łączyckiego z rejonem Strășeni, miast Płocka i Bielc, Konina i Ungheni, powiatu puławskiego z rejonem Criuleni, Bielska Podlaskiego z rejonem Călărași, Lublina, Łodzi i Kiszyniowa. Dotychczasowe dokonania obejmowały m.in. wymianę informacji o partnerach, wizyty (w tym wymiana młodzieży i zespołów artystycznych), realizację wspólnych projektów rozwojowych³².

Współpraca między Polską i Mołdawią w sferze publicznej, mającej odzwierciedlenie także w relacjach społecznych, realizowana jest również w dziedzinie kulturalnej. Reguluje ją przede wszystkim „Program wykonawczy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Mołdawii w dziedzinie kultury, edukacji i nauki na lata 2022–2025”, który został podpisany w Warszawie 8 kwietnia 2022 r. Program określa zasady współpracy w obszarach: kultury, edukacji i nauki, młodzieży i sportu, współpracy nadawców publicznych. Jest on uszczegółowieniem podpisanej w 1997 r. w Kiszyniowie umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Mołdowa o współpracy kulturalnej i naukowej³³.

4. Wkład Polski w proces integracji Mołdawii z UE

Stosunki między Unią Europejską a Republiką Mołdawii w latach dziewięćdziesiątych XX w. opierały się na Umowie o partnerstwie i współpracy między Wspólnotami Europejskimi i jej państwami członkowskimi z jednej strony a Republiką Mołdawii z drugiej strony. Została ona sporządzona w Brukseli 28 listopada 1994 r.³⁴ Weszła w życie

³¹ M. W. Sienkiewicz, *op. cit.*, s. 69.

³² Republika Mołdawii, <https://www.gov.pl/web/republikamoldawii/informator-ekonomiczny>, inf. 13 XII 2023.

³³ Program wykonawczy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Mołdawii w dziedzinie kultury, edukacji i nauki na lata 2022–2025, Dz. U. 2022.1106.

³⁴ Partnership and Co-operation Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Moldova, of the other part (Dz. Urz. UE L 181 z 24 VI 1998).

1 lipca 1998 r. Podstawą współdziałania jest także przyjęty 22 lutego 2005 r. w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Plan Działania³⁵, którego wdrożenie miało przyczynić się do harmonizacji mołdawskiego ustawodawstwa, norm i standardów z prawem i standardami unijnymi³⁶.

Wsparcie polskich władz dla eurointegracyjnych aspiracji Mołdawii miało miejsce m.in. w ramach Polsko-Mołdawskiego Forum Integracji Europejskiej, powołanego na mocy porozumienia podpisanego w 2008 r. w Kiszyniowie. Zanim doszło do podpisania porozumienia, rok wcześniej minister spraw zagranicznych Anna Fotyga w swoim *exposé* deklarowała wspieranie eurointegracyjnych dążeń Mołdowy w następujących słowach: „W stosunkach z Mołdową będziemy konsekwentnie popierać proeuropejskie aspiracje tego państwa [...]”. Kwestia Mołdawii poruszana była także w trakcie wygłoszonego przez ministra spraw zagranicznych Adama Daniela Rotfelda *exposé* w 2005 r., kiedy to zapowiedział, że „Nie zapominamy także o Mołdowie i o potrzebie większego zaangażowania Zachodu w rozwiązanie konfliktu naddniestrzańskiego”³⁷.

Konkretyzacja stosunków UE z Mołdawią nastąpiła w efekcie inicjatywy Polsko-Szwedzkiego Partnerstwa Wschodniego, której główne cele, zasady i instrumenty zostały przedstawione przez Komisję Europejską w komunikacie z 3 grudnia 2008 r. Projekt ten odnosi się do sześciu byłych republik ZSRR: Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Mołdawii i Ukrainy. Opiera się na dwóch wymiarach współpracy UE z tymi krajami: dwustronnym (obejmującym zawarcie umów stowarzyszeniowych, utworzenie pogłębionych i kompleksowych stref wolnego handlu oraz liberalizację wizową) i wielostronnym (obejmującym cztery platformy tematyczne i realizację sztan-dardowych inicjatyw)³⁸. W deklaracji inauguracyjnej powołanie Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej w maju 2009 r. za główny cel projektu przyjęto „stworzenie warunków niezbędnych do przyspieszenia procesu stowarzyszenia politycznego i dalszej integracji gospodarczej między Unią Europejską a zainteresowanymi krajami partnerskimi”³⁹. Od oficjalnej inauguracji Partnerstwa Wschodniego w Pradze Mołdawia aktywnie angażuje się w realizację celów programu i wdrażanie niezbędnych reform politycznych, gospodarczych i społecznych⁴⁰.

³⁵ Szerzej: *EU-Moldova ENP Action Plan*, https://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/action_plans/moldova_enp_ap_final_en.pdf, inf. 12 XII 2023.

³⁶ Zob. *Uzasadnienie ratyfikacji układu stowarzyszeniowego UE i Mołdawii*, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/FD9A7B1A2F08381CC1257D8100372FC5/%24File/2858-uzas.docx>, inf. 12 XII 2023.

³⁷ Cyt. za: B. Goworko-Składanek, *Wybrane aspekty współpracy polsko-mołdawskiej w latach 2010–2014*, „Studia Podlaskie” 2015, t. XXIII, s. 248.

³⁸ O. Tkachuk, *Three decades of relations between the European Union and Moldova – from cooperation to the membership perspective*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2022, nr 16, s. 224.

³⁹ Wspólna deklaracja przyjęta podczas szczytu partnerstwa wschodniego w Pradze, Praga 7 maja 2009 r., Bruksela 7 maja 2009 r. 8435/09 (Presse 78), <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8435-2009-INIT/pl/pdf>, inf. 02 XII 2023; Por.: B. Piskorska, *Mołdawia w Partnerstwie Wschodnim – instrumenty i ich implementacja*, [w:] *Mołdawia i Unia Europejska. Od współpracy do integracji*, red. B. Piskorska, M. Kosienkowski, Lublin 2014, s. 151–155.

⁴⁰ O. Tkachuk, *op. cit.*

Negocjacje Układu o stowarzyszeniu rozpoczęły się w Kiszyniowie 12 stycznia 2010 r. i prowadzone były w czterech blokach tematycznych: 1) dialog polityczny i reforma wewnętrzna; 2) współpraca w dziedzinie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa; 3) sprawiedliwość, wolność i bezpieczeństwo, współpraca ekonomiczna, sektorowa i finansowa; 4) kontakty między społeczeństwami. Komisja Europejska 12 grudnia 2011 r. ogłosiła rozpoczęcie negocjacji w sprawie pogłębionych i kompleksowych stref wolnego handlu (DCFTA) z Gruzją i Mołdawią. Rozpoczęcie rozmów było jednym z głównych priorytetów podczas przewodnictwa Polski w Radzie UE. Prace związane z negocjacjami prowadzono sprawnie – podczas Szczytu Partnerstwa Wschodniego w Wilnie 29 listopada 2013 r. zakończono ostatnią rundę negocjacji⁴¹.

Podpisanie umowy stowarzyszeniowej Mołdawii z Unią Europejską 27 czerwca 2014 r. otworzyło nowy rozdział w relacjach wzajemnych obu podmiotów. Rosyjscy przywódcy polityczni rozpoczęli „działania odwetowe” w celu „ukarania” państwa mołdawskiego za „niesubordynację”. Słusznie twierdzą Marcin Orzechowski i Dominika Noskowska, że celem tych kroków miało być zwiększenie kosztów umowy stowarzyszeniowej poprzez naciski w sferze gospodarczej, np. wprowadzenie zakazu importu warzyw i owoców z Mołdawii albo bariery taryfowej na te produkty, spowolnienie wzrostu gospodarczego Mołdawii oraz wpłynięcie na wyniki wyborów parlamentarnych, które odbyły się 30 listopada 2014 r.⁴²

W uzasadnieniu do ratyfikacji Układu czytamy, że „[...] Podpisanie Układu o stowarzyszeniu między Unią Europejską i jej państwami członkowskimi, z jednej strony, a Republiką Mołdawii, z drugiej strony, stanowiło nowy etap w relacjach wzajemnych, dając podstawy prawne i stwarzając odpowiednie warunki polityczne dla systemowej integracji Mołdawii ze strukturami europejskimi. Ratyfikacja układu przez Polskę była logiczną konsekwencją wsparcia dla proeuropejskiego wektora polityki Mołdawii. Stanowiła jednocześnie potwierdzenie aprobaty Rzeczypospolitej Polskiej dla ścieżki reform transformacyjnych i systemowych, na jakiej znajdowała się Mołdawia. Wejście w życie Układu o stowarzyszeniu było także potwierdzeniem skuteczności zapoczątkowanej przez Rzeczpospolitą Polską i Królestwo Szwecji w 2008 roku polityki Partnerstwa Wschodniego, stanowiącej wschodni wymiar Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, której głównym celem jest dążenie do ustanowienia politycznego stowarzyszenia i gospodarczej integracji z Unią Europejską państw Partnerstwa Wschodniego [...]”⁴³.

Mołdawia złożyła wniosek o członkostwo w Unii Europejskiej 4 marca 2022 r. Była to reakcja na analogiczne działanie Ukrainy. Komisja Europejska w opinii w sprawie tego wniosku zaleciła – podobnie jak w przypadku Ukrainy – przyznanie temu państwu perspektywy członkostwa oraz nadanie mu statusu państwa kandydującego przy spełnieniu szeregu warunków dotyczących m.in.: reform państwowych, w tym

⁴¹ Uzasadnienie ratyfikacji, *op. cit.*

⁴² M. Orzechowski, D. Noskowska, *Między Rosją a Zachodem. Polityczno-społeczny wymiar relacji Mołdawii z Unią Europejską*, „Opuscula Sociologica” 2016, nr 3(17), s. 50.

⁴³ Cyt. za: Uzasadnienie ratyfikacji, *op. cit.*

wymiaru sprawiedliwości, zwalczania korupcji, „deoligarchizacji”, zarządzania finansami publicznymi, zwiększenia poziomu społeczeństwa obywatelskiego, wzmocnienia ochrony praw człowieka⁴⁴. Słusznie zaznacza Kaja Krawczyk, że z perspektywy władz mołdawskich uzyskanie statusu kandydata stanowi ważny impuls mobilizacyjny, który powinien przełożyć się na wzrost tempa niedawno rozpoczętych reform oraz utrudnić ewentualną reorientację kursu w polityce zagranicznej w razie zmiany władzy⁴⁵.

Warto przy tym dodać, że pomimo podpisania umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską oraz przyznania Mołdawii statusu kandydata w dalszym ciągu wyraźnie widać wpływ Federacji Rosyjskiej w przestrzeni polityczno-społecznej Republiki Mołdawii. Marcin Orzechowski i Dominika Noskowska wskazują na przesłanki, z których to zjawisko wynika. Po pierwsze Mołdawia była silnie powiązana z systemem ekonomicznym Rosji, która w dalszym ciągu jest ważnym partnerem handlowym. Dużą rolę odgrywa czynnik energetyczny i związana z nim zależność surowcowa. Po drugie widoczna jest ciągle wstrzeźliwość państw zachodnich w kwestii intensyfikacji pomocy dla Mołdawii, co może generować wzrost niezadowolenia społecznego i przekładać się na wyniki wyborów. Po trzecie skład narodowościowy Republiki Mołdawskiej i związki kulturowe tak z nurtami prozachodnimi, jak i ze Wschodem jeszcze przez długi okres będą stawały władze tego kraju przed dylematem wyboru drogi integracji. Do tego dochodzi kwestia nieuregulowanego statusu separatystycznego Naddniestrza oraz pojawiające się coraz częściej żądania zwiększenia samodzielności prorosyjskiego Terytorium Autonomicznego Gagauzji⁴⁶.

Należy nadmienić, że w istotnym stopniu inwazja Rosji na Ukrainę przyczyniła się do przededefiniowania celów Brukseli i poszczególnych krajów sąsiadujących w zakresie rozwoju wzajemnego partnerstwa i wpłynęła w konsekwencji na wyrażenie zgody na uzyskanie przez ten kraj (wraz z Ukrainą) oficjalnie statusu kandydata do UE w czerwcu 2022 r.⁴⁷

Nierozwiązany problem Naddniestrza jest jedną z ważniejszych barier w drodze Mołdawii do integracji z UE. We wrześniu 2023 r. mołdawskie MSZ wydało oświadczenie, w którym stwierdzono, że wejście Mołdawii do UE „mogłoby nastąpić bez terytoriów, jakich Mołdawia obecnie nie kontroluje”. Władze tego kraju proponują, że rozwiązanie tej kwestii mogłoby nastąpić dopiero po akcesji do UE. „Lewa strona Dniepru stanowi część Republiki Mołdawii, a władze w Kiszyniowie chcą pokojowego uregulowania konfliktu w Naddniestrzu, przy zachowaniu europejskiej drogi kraju. Naszym najważniejszym celem jest wejście do UE jako zreintegrowanego kraju” – głosi dokument wydany przez MSZ w Kiszyniowie⁴⁸.

⁴⁴ Zob. Stosunki UE–Mołdawia, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eastern-partnership/moldova/>, inf. 12 XII 2023.

⁴⁵ K. Krawczyk, *Perspektywy członkostwa Ukrainy, Mołdawii i Gruzji w Unii Europejskiej*, „Infos” Biuro Analiz Sejmowych 2022, nr 10(302), s. 1–3.

⁴⁶ M. Orzechowski, D. Noskowska, *op. cit.*, s. 51–52.

⁴⁷ O. Tkachuk, *op. cit.*, s. 224.

⁴⁸ A. Wolska, *Mołdawia wstąpi do UE bez Naddniestrza?*, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/moldawia-wstapi-do-ue-bez-naddniestrza/>, inf. 05 XII 2023.

5. Pomoc rozwojowa dla Mołdawii

Komitet Pomocy Rozwojowej Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (ang. Development Assistance Committee, Organization for Economic Cooperation and Development – DAC OECD) definiuje Oficjalną Pomoc Rozwojową (ang. Official Development Assistance – ODA) jako darowizny i pożyczki przekazywane przez instytucje rządowe lub organizacje międzynarodowe, mające na celu wsparcie rozwoju gospodarczego i dobrobytu w krajach rozwijających się. Warunek zaklasyfikowania współpracy rozwojowej jako Oficjalnej Pomocy Rozwojowej stanowi umiejscowienie kraju partnerskiego, któremu udzielane jest wsparcie, na liście biorców pomocy rozwojowej publikowanej przez DAC OECD⁴⁹.

Od 2004 r. Mołdawia znajduje się na liście priorytetowych biorców polskiej pomocy rozwojowej. W dokumencie pt. „Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów w polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 roku⁵⁰” pojawiło się pierwsze wyraźne wskazanie ze strony MSZ mówiące o tym, że Republika Mołdawii jest „priorytetowym odbiorcą polskiej ODA”. Według ówczesnych założeń Polska miała realizować w Mołdawii następujące działania pomocowe: 1) wzmocnienie struktur administracyjnych na poziomie centralnym i lokalnym, w tym dostosowanie prawa i administracji do wymogów Unii Europejskiej, zgodnie z Planem Działania UE–Mołdowa; 2) planowanie i zarządzanie procesami rozwoju gospodarczego; 3) rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich; 4) rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw; 5) rozwój sektora usług finansowych, w tym wzmocnienie i konsolidacja unii oszczędnościowo-kredytowych; 6) rozwój sektora prywatnego; 7) ochrona środowiska⁵¹.

W pierwszych latach polska pomoc rozwojowa dla Mołdawii miała trend rosnący, powiększając się z kwoty 376 tys. PLN w 2004 r. do 4,5 mln PLN w 2008 r.⁵². W 2010 r. po raz pierwszy przeprowadzono Polsko-Mołdawskie Forum Integracji Europejskiej. W 2011 r. powołano zaś Zgromadzenie Parlamentarne Polski i Mołdawii. Od 2010 r. polski rząd zaczął ponownie zwiększać polską pomoc rozwojową dla Mołdawii, która spadła w 2009 r. do kwoty 1,6 mln PLN, ale alokacja na 2012 r. wyniosła już 4,5 mln PLN⁵³.

⁴⁹ Ministerstwo Spraw Zagranicznych, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/pomoc-rozwojowa>, inf. 12 XII 2023; Por.: M. Szynol, *Polska współpraca rozwojowa w drugiej dekadzie XXI wieku: szanse i wyzwania*, [w]: *Wokół teoretycznych i praktycznych aspektów stosunków międzynarodowych: księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Mieczysławowi Stolarczykowi*, red. T. Kubin, J. Łapaj-Kucharska, T. Okrasa, Katowice 2020, s. 411–436.

⁵⁰ Zob. Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r., <http://www.msz.gov.pl/files/docs/konkursy/dwr/IPKPPPOLP-ZWR2006.pdf>, inf. 12 XII 2023.

⁵¹ Szerzej: M. Sikora-Gaca, *Polska pomoc rozwojowa w Republice Mołdawii jako przykład inwestycyjnych działań uzupełniających w państwie niestabilnym*, „Przegląd Politologiczny” 2022, nr 1, s. 56–67.

⁵² M. Kosienkowski, *op. cit.*, s. 94.

⁵³ *Ibidem*, s. 98.

W latach 2008–2011 jako priorytetowe obszary wsparcia wskazano następujące dziedziny: rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich; wspieranie społeczeństwa obywatelskiego poprzez rozwój samorządności lokalnej i demokratyzacji; wzmocnienie administracji publicznej, szczególnie w zakresie zarządzania migracjami i przeciwdziałania handlowi ludźmi; szkolenia w zakresie pozyskiwania funduszy z Unii Europejskiej. W kolejnych latach poszerzono je o rozwój sektora MSP, budowanie przejrzystości systemu finansowego oraz wdrażanie standardów europejskich⁵⁴.

W 2012 r. weszła w życie uchwalona 16 września 2011 r. ustawa o współpracy rozwojowej. Zdefiniowano w niej istotę samej współpracy rozwojowej, traktując ją jako ogół działań podejmowanych przez organy administracji rządowej w celu udzielania państwom rozwijającym się lub ich społeczeństwom zgodnie z zasadą solidarności międzynarodowej. Działanie te mają polegać w szczególności na pomocy rozwojowej, tj. promowaniu i wspieraniu rozwoju demokracji i społeczeństwa obywatelskiego, w tym rozwoju parlamentaryzmu, zasad dobrego rządzenia i przestrzegania praw człowieka, a także wspieraniu ich trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego, podejmowaniu działań zmierzających do redukcji ubóstwa⁵⁵. Ustawa dała podstawę prawną do przyjmowania wieloletnich programów współpracy rozwojowej oraz rocznych planów współpracy rozwojowej, w których określa się szczegółowe obszary wsparcia w poszczególnych państwach, które kwalifikują się do pomocy. W Planie Współpracy Rozwojowej na 2022 r. dla Mołdawii przewidziano do realizacji pięć celów oraz szereg działań szczegółowych (tabela 1).

Tabela 1. Cele działania określone w Planie Współpracy Rozwojowej dla Mołdawii w 2022 r.

Cele	Działania
Pokój, sprawiedliwość i silne instytucje	<ul style="list-style-type: none"> • Budowa profesjonalnych, transparentnych, działających dla dobra i bezpieczeństwa publicznego i zgodnie z prawem instytucji krajowych oraz lokalnych; w tym w zakresie kluczowych reform wynikających z Umowy Stowarzyszeniowej z UE. • Budowa społeczeństwa obywatelskiego, w tym zapewnienie elastycznego, inkluzywnego, partycypacyjnego i reprezentatywnego procesu podejmowania decyzji na wszystkich szczeblach administracji. • Rozwój krajowych i lokalnych systemów zarządzania kryzysowego, budowa zdolności administracji publicznej do zapobiegania klęskom żywiołowym i katastrofom wynikającym z działalności człowieka i reagowania na wyżej wymienione klęski oraz katastrofy, a także wzrost zdolności operacyjnych w tym zakresie. • Promocja i wspieranie dobrego rządzenia, przestrzegania praw człowieka i stosowania zasad demokracji, w tym dostępu do rzetelnej informacji.
Równe szanse – edukacja	<ul style="list-style-type: none"> • Ułatwianie dostępu do wysokiej jakości edukacji i kształcenia zawodowego.

⁵⁴ M. Sikora-Gaca, *op. cit.*, s. 63.

⁵⁵ Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej, Dz. U. z 2021 r., poz. 1425.

Cele	Działania
Równe szanse – przedsiębiorczość	<ul style="list-style-type: none"> • Wsparcie regionalnych i lokalnych strategii rozwojowych skierowanych na zrównoważony wzrost gospodarczy. • Wsparcie rozwoju przedsiębiorczości, m.in. poprzez transfer technologii i wiedzy służących innowacyjności gospodarczej. • Wsparcie wdrażania polityk promujących zrównoważoną turystykę, która umożliwi tworzenie miejsc pracy oraz promocję lokalnych produktów i dziedzictwa przyrodniczego.
Równe szanse – zrównoważone miasta	<ul style="list-style-type: none"> • Poprawa jakości życia mieszkańców miast poprzez rewitalizację przestrzeni miejskich. • Modernizacja usług komunalnych oraz zwiększenie udziału mieszkańców w zarządzaniu przestrzenią miejską.
Klimat i zasoby naturalne	<ul style="list-style-type: none"> • Wsparcie administracji publicznej na wszystkich szczeblach w zakresie zapewnienia skutecznego zarządzania środowiskiem oraz w obszarze adaptacji do zmian klimatu, w tym w dostosowaniu przepisów wewnętrznych do norm Unii Europejskiej. • Wspomaganie sektora publicznego, włącznie z lokalnym szczeblem samorządowym, w zakresie stosowania odnawialnych źródeł energii oraz zwiększenie efektywności energetycznej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Plan Współpracy Rozwojowej w 2022 roku”, Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP, Warszawa 2021, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/programowanie>, inf. 12 XII 2023.

Wskazane cele i działania stanowią dość zróżnicowany wachlarz wsparcia dla społeczności lokalnych w Mołdawii, a także szansę na rozwój dwustronnej współpracy między różnymi grupami interesariuszy. Zgodnie z założeniami programu polsko-mołdawskie projekty mogą być realizowane m.in. przez: samorządy terytorialne, administrację centralną, organizacje pozarządowe czy też uczelnie wyższe. Na uwagę zasługuje również rola i aktywność polskiego oddziału w Kiszyniowie Fundacji Solidarności Międzynarodowej⁵⁶. Na realizację działań przewidziano w tym planie dla Mołdawii kwotę 4 mln zł w ramach puli ogólnej oraz część środków z kwoty 1 mln zł będącej w dyspozycji jednostek samorządu terytorialnego, jako beneficjentów projektów⁵⁷. Należy stwierdzić, że te środki nie są wystarczające, biorąc pod uwagę duże

⁵⁶ W Mołdawii Fundacja Solidarności Międzynarodowej działa za pośrednictwem swojego przedstawicielstwa (Solidarity Fund PL in Moldova). Działania FSM pomagają mieszkańcom kraju korzystać ze środków europejskich i rozwijać społeczeństwo obywatelskie, poprawiać warunki życia i stymulować przedsiębiorczość. Główne obszary działań przedstawicielstwa FSM w Mołdawii to: wsparcie rozwoju obszarów wiejskich (wsparcie wdrożenia unijnego programu LEADER; wsparcie przedsiębiorczości na obszarach wiejskich); wsparcie rozwoju miast (rewitalizacja; wsparcie wdrożenia polityki rozwoju regionalnego); wsparcie środków wzajemnego zaufania między dwoma brzegami Dniestru (rozwój społeczności lokalnych); <https://solidarityfund.pl/gdzie-pracujemy/moldawia/>, inf. 18 XII 2023.

⁵⁷ Regulamin konkursu „Polska pomoc rozwojowa 2022”, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/konkursy-dotacyjne-2024>, inf. 12 XII 2023.

zainteresowanie realizacją wspólnych projektów zarówno przez partnerów ze strony polskiej, jak i mołdawskiej.

W jednym z raportów oceniających efekty wdrażania projektów w ramach pomocy rozwojowej zdiagnozowano następujące efekty, ale także problemy i wyzwania związane z realizacją projektów ODA w Mołdawii:

- projekty polskiej administracji w istotny sposób wspierają reformy podejmowane w Mołdawii,
- istnieje wyraźna potrzeba wsparcia administracji mołdawskiej w zakresie walki z korupcją,
- projekty dotyczące wsparcia administracji osiągnęły swoje założenia; obecnie obserwuje się większe zainteresowanie strony mołdawskiej wsparciem przy tworzeniu prawa i dostosowywaniu prawodawstwa mołdawskiego do prawa i standardów UE,
- największy stopień użyteczności osiągają projekty, w których przewidziano komponent inwestycyjny,
- projekty wspierające demokratyzację wykazują się umiarkowanym stopniem użyteczności, co wynika przede wszystkim ze stosunkowo niewielkich potrzeb zgłaszanych przez przedstawicieli mołdawskich odbiorców wsparcia związanych z tym obszarem,
- polska pomoc wpisuje się we wsparcie, jakie jest udzielane Mołdawii ze strony innych krajów oraz organizacji międzynarodowych,
- działania realizowane w ramach polskiej pomocy w niewystarczającym stopniu w porównaniu z innymi krajami przekładają się na współpracę biznesową między firmami polskimi a stroną mołdawską,
- polska pomoc jest widoczna w szczególności w obszarze wsparcia dla administracji oraz rozwoju obszarów wiejskich,
- potencjał polskich organizacji działających w Mołdawii nadal nie jest satysfakcjonujący; nie aplikują one o środki zagraniczne; działalność wielu z nich oparta jest na jednej osobie zaangażowanej w pomoc Mołdawii, co świadczy o niewykształceniu odpowiedniej struktury i niskim profesjonalizmie instytucji⁵⁸.

Pomoc rozwojowa dla Mołdawii ma także bezpośredni wymiar finansowy. Związany jest on z udzielaniem kredytów i pożyczek. Na przykład w grudniu 2023 r. przedstawiciele Banku Gospodarstwa Krajowego i Ministerstwa Rozwoju Gospodarczego i Cyfryzacji Republiki Mołdawii podpisali w Kiszyniowie umowę pożyczki. Dzięki niej BGK we współpracy z Unią Europejską będzie działać na rzecz wsparcia sektora mikro,

⁵⁸ Szerzej: „Raport końcowy. Zbadanie wybranych inicjatyw zrealizowanych w ramach polskiej współpracy rozwojowej udzielanej za pośrednictwem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w latach 2012–2014, w tym wybranych działań Fundacji Solidarności Międzynarodowej prowadzonych w ramach zadań zleczanych przez Ministra Spraw Zagranicznych na mocy ustawy o współpracy rozwojowej oraz programów i projektów na rzecz Mołdawii”, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 2015, s. 42–44, <https://www.gov.pl/attachment/066c4404-76e6-4301-9f37-ee4ba25431af>, inf. 11 XII 2023.

małych i średnich przedsiębiorstw w Republice Mołdawii. Wsparcie ma dotyczyć projektów związanych z transformacją energetyczną⁵⁹.

6. Podsumowanie

Podsumowując powyższe rozważania, należy stwierdzić, że współpraca Polski i Mołdawii realizowana jest na wielu płaszczyznach. W ostatnich latach wzrasta jej dynamika. Świadczy o tym zarówno intensyfikacja kontaktów na poziomie międzyrządowym, jak i coraz większa liczba wspólnych projektów realizowanych np. w ramach polskiej współpracy rozwojowej. Zauważalna jest także zwiększona aktywność w sferze gospodarczej. W ostatnich latach wzrosła wartość wymiany handlowej między naszymi krajami. Znaczenie ma także współpraca polityczna realizowana w formie Zgromadzenia Parlamentarnego RP i Parlamentu Republiki Mołdawii oraz na Polsko-Mołdawskim Forum Integracji Europejskiej. Dla Mołdawii, biorąc pod uwagę specyficzny charakter tego państwa, istotną wartość mają polskie działania polityczne związane z wyrażanym poparciem w drodze do integracji europejskiej⁶⁰.

Słusznie zaznaczają Oktawian Milewski i Natalia Stercul, twierdząc, że perspektywy współpracy obydwu krajów są uwarunkowane różnymi czynnikami. Po pierwsze zależą od podejścia do współpracy samej Mołdawii, która według autorów generalnie nigdy nie traktowała tych relacji jako priorytetowych. Po drugie istotne znaczenie ma sytuacja geopolityczna w całym regionie oraz wynik wojny na Ukrainie. Trzecim czynnikiem determinującym kształt przyszłej współpracy jest efekt końcowy podjętego procesu integracji Mołdawii z UE⁶¹.

Stosunki Polski i Mołdawii mają dobrą podbudowę historyczną, co może sprzyjać dalszemu zacieśnianiu współpracy oraz zwiększaniu jej efektywności. Należy przyznać rację Agnieszce Sawicz, która zauważa, że dla relacji polsko-mołdawskich udogodnieniem może być brak utrudniających prowadzenie racjonalnej polityki historycznych zaszczości i negatywnych stereotypów. „[...] Niemal czysta karta jest dziś niewątpliwie okazją do wypracowania relacji niosących szeroko rozumiany zysk obu stronom. Mołdawia ma szansę, by wejść do grona państw nęcących inwestorów wymiernymi zyskami, jeśli odrobi lekcję i wyciągnie wnioski z tego, co odstrasza obecnie od innych rynków na poradzieckim obszarze”⁶².

⁵⁹ Zob. *Pomoc rozwojowa. Bank Gospodarstwa Krajowego wraz z Unią Europejską będą wspierać przedsiębiorców w Republice Mołdawii*, <https://media.bgk.pl/275670-pomoc-rozwojowa-bank-gospodarstwa-krajowego-wraz-z-unia-europejska-beda-wspierac-przedsiębiorcow-w-republice-moldawii>, inf. 20 XII 2023.

⁶⁰ Szerzej: B. Goworko-Składanek, *op. cit.*, s. 250.

⁶¹ Szerzej: O. Milewski, N. Stercul, *Stan gry. Polska-Mołdawia*, Warszawa 2024, s. 2, <https://wei.org.pl/wp-content/uploads/2024/01/Stan-Gry.-Polska-Moldawia.pdf>, inf. 04 II 2024.

⁶² A. Sawicz, *Zamalować białą plamę, czyli słów kilka o stosunkach polsko-mołdawskich*, [w:] *Spotkania polsko-mołdawskie...*, s. 78–79.

Streszczenie: Współpraca Polski i Mołdawii realizowana jest na wielu płaszczyznach. W ostatnich latach wzrasta jej dynamika. Świadczy o tym zarówno intensyfikacja kontaktów na poziomie międzyrządowym, jak i coraz większa liczba wspólnych projektów realizowanych np. w ramach polskiej współpracy rozwojowej. Zauważalna jest także zwiększona aktywność w sferze gospodarczej. W ostatnich latach wzrosła wartość wymiany handlowej między naszymi krajami. Znaczenie ma także współpraca polityczna realizowana w formie Zgromadzenia Parlamentarnego RP i Parlamentu Republiki Mołdawii oraz na Polsko-Mołdawskim Forum Integracji Europejskiej. Dla Mołdawii, biorąc pod uwagę specyficzny charakter tego państwa, istotną wartość mają polskie działania polityczne związane z wyrażanym poparciem w drodze do integracji europejskiej. Kraj ten ogłosił swą niepodległość 27 sierpnia 1991 r. Wskutek rozpadu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich i powstania niepodległych państw rada ministrów RP 27 grudnia 1991 r. podjęła uchwałę w sprawie ich uznania. Od tego czasu rozwija się współpraca w wielu sferach życia politycznego, gospodarczego i społecznego. Celem niniejszej analizy jest prezentacja najważniejszych form, obszarów oraz efektów współpracy Polski i Mołdawii. Wobec coraz bliższych relacji zachodzących w ostatnich latach między podmiotami z różnych sektorów zasadne wydaje się pokazanie wzajemnych doświadczeń z dotychczasowej współpracy, ale także zarysu wspólnej historii.

Słowa kluczowe: współpraca polsko-mołdawska, współpraca gospodarcza, współpraca samorządowa, pomoc rozwojowa, integracja europejska.

Cooperation between Poland and Moldova. Origin, areas, conditions

Abstract: Cooperation between Poland and Moldova is carried out on many levels. Its dynamics have been increasing in recent years. This is evidenced by both the intensification of contacts at the inter-governmental level and the increasing number of joint projects implemented, for example, as part of Polish development cooperation. Increased activity in the economic sphere is also noticeable. In recent years, the value of trade between our countries has increased. Political cooperation implemented in the form of the Parliamentary Assembly of the Republic of Poland and the Parliament of the Republic of Moldova as well as at the Polish-Moldavian European Integration Forum is also important. For Moldova, taking into account the specific nature of this country, Polish political activities related to expressed support on the way to European integration are of significant value. Moldova declared its independence on August 27, 1991. As a result of the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics and the establishment of independent states, on December 27, 1991, the Council of Ministers of the Republic of Poland adopted a resolution on their recognition. Since then, cooperation has been developing in many spheres of political, economic, and social life. This analysis aims to present the most important forms, areas, and effects of cooperation between Poland and Moldova. Given the increasingly closer relations between entities from various sectors in recent years, it is appropriate to show mutual experiences from previous cooperation, but also an outline of common history.

Keywords: Polish-Moldovan cooperation, economic cooperation, local government cooperation, development assistance, European integration.

Bibliografia

- Adamczyk N., *Proces wdrażania partnerstwa wschodniej Unii Europejskiej a problemy transformacji gospodarczej państw poradzieckich na przykładzie Mołdawii*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2019, nr 2, s. 152–156.
- Constantinov V., *Stosunki polsko-mołdawskie za czasów Hospodarstwa Stefana Tomszy II (1612–1615)*, „Saeculum Christianum” 2014, t. XXI, s. 114–120.
- Cwicinskaja N., *Stosunki traktatowe między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Mołdawy*, [w:] *Spotkania polsko-mołdawskie. Księga poświęcona pamięci Profesora Janusza Solaka*, red. M. Kosienkowski, Lublin 2013, s. 81–82.
- EU-Moldova ENP Action Plan, https://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/action_plans/moldova_enp_ap_final_en.pdf
- Fundacja „Pomoc Polakom na Wschodzie” im. Jana Olszewskiego, <https://ida.pol.org.pl/polacy-od-wiekow-w-moldawii>
- Goworko-Składanek B., *Wybrane aspekty współpracy polsko-mołdawskiej w latach 2010–2014*, „Studia Podlaskie” 2015, t. XXIII, s. 248.
- Informacja publiczna nt. kierunków i priorytetów polskiej pomocy zagranicznej i współpracy rozwojowej w 2006 r., <http://www.msz.gov.pl/files/docs/konkursy/dwr/IPKPPPOLP-ZWR2006.pdf>
- Konwencja konsularna między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Mołdowa sporządzona w Warszawie dnia 15 listopada 1994 r., Dz. U. z 1998 r. nr 43, poz. 255.
- Kosienkowski M., *Polska a Mołdawia i Naddniestrze*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2012, r. 10, z. 1, s. 92.
- Krawczyk K., *Perspektywy członkostwa Ukrainy, Mołdawii i Gruzji w Unii Europejskiej*, „Infos” Biuro Analiz Sejmowych 2022, nr 10(302), s. 1–3.
- Kunert-Milcarz R., *Mołdawia w perspektywie polityki zagranicznej III RP*, „Zeszyty Naukowe Uczelni Jana Wyżykowskiego. Studia z Nauk Społecznych” 2016, nr 9, s. 119–120.
- Milewski D., *Między patronatem a współpracą – relacje Jana Zamoyskiego i hospodara mołdawskiego Jeremiego Mohyły (1595–1605)*, „Wiek Stare i Nowe” 2012, Tom specjalny, s. 11–31.
- Milewski D., *Wojenne interludium: stosunki polsko-mołdawskie w latach 1676–1683*, [w:] *Król Jan III Sobieski i Rzeczpospolita w latach 1674–1683*, red. D. Milewski, Warszawa 2016, seria Silva Rerum, https://www.wilanow-palac.pl/wojenne_interludium_stosunki_polsko_moldawskie_w_latach_1676_1683.html
- Milewski O., Stercul N., *Stan gry. Polska – Mołdawia*, Warsaw Eterprise Institute, Warszawa 2024, s. 2, <https://wei.org.pl/wp-content/uploads/2024/01/Stan-Gry.-Polska-Moldawia.pdf>
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/pomoc-rozwojowa>.
- Mołdawia, <https://www.gov.pl/web/republikamoldawii/stosunki-dwustronne>
- Mołdawia. Informacja o stosunkach gospodarczych z Polską, Ministerstwo Rozwoju, Pracy i Technologii, czerwiec 2020, <https://www.gov.pl/web/republikamoldawii/stosunki-dwustronne>
- MSZ: polsko-mołdawska współpraca w zakresie dyplomacji ekonomicznej, Warszawa 2014, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/MSZ-polsko-moldawska-wspolpraca-w-zakresie-dyplomacji-ekonomicznej-3102848.html>

- Bezpieczeństwie na IX sesji Zgromadzenia Parlamentarnego Polski i Mołdawii, Senat RP, 2023, <https://www.senat.gov.pl/aktualnoscilista/art,15579,o-bezpieczenstwie-na-ix-sesji-zgromadzenia-parlamentarnego-polski-i-moldawii.html>
- Oleksy P., *Ukraina i Mołdawia: w stronę realnego partnerstwa*, „Komentarze IEŚ” 2023, nr 832 (80/2023), <https://ies.lublin.pl/komentarze/ukraina-i-moldawia-w-strone-realnego-partnerstwa>
- Orzechowski M., Noskowska D., *Między Rosją a Zachodem. Polityczno-społeczny wymiar relacji Mołdawii z Unią Europejską*, „Opuscula Sociologica” 2016, nr 3(17), s. 50.
- Partnership and Co-operation Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Moldova, of the other part (Dz. Urz. UE L 181 z 24 VI 1998).
- Piskorska B., *Mołdawia w Partnerstwie Wschodnim – instrumenty i ich implementacja*, [w:] *Mołdawia i Unia Europejska. Od współpracy do integracji*, red. B. Piskorska, M. Kosienkowski, Lublin 2014, s. 151–155.
- Pomoc rozwojowa. Bank Gospodarstwa Krajowego wraz z Unią Europejską będą wspierać przedsiębiorców w Republice Mołdawii*, <https://media.bgk.pl/275670-pomoc-rozwojowa-bank-gospodarstwa-krajowego-wraz-z-unia-europejska-beda-wspierac-przedsiębiorców-w-republice-moldawii>
- Posiedzenie Polsko-Mołdawskiej Komisji ds. Współpracy Gospodarczej, <https://przemyslprzyszlosci.gov.pl/posiedzenie-polsko-moldawskiej-komisji-ds-wspolpracy-gospodarczej>
- Pragert G., *Współpraca instytucjonalna jako efektywne narzędzie realizacji projektów współpracy rozwojowej*, [w:] *Mołdawski model rewitalizacji na tle polskich doświadczeń*, red. A. Jadach-Sepiolo, E. Tomczyk, Warszawa–Kraków 2022, s. 17.
- Program wykonawczy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Mołdawii w dziedzinie kultury, edukacji i nauki na lata 2022–2025, Dz. U. 2022.1106.
- „Raport końcowy. Zbadanie wybranych inicjatyw zrealizowanych w ramach polskiej współpracy rozwojowej udzielanej za pośrednictwem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w latach 2012–2014, w tym wybranych działań Fundacji Solidarności Międzynarodowej prowadzonych w ramach zadań zleczanych przez Ministra Spraw Zagranicznych na mocy ustawy o współpracy rozwojowej oraz programów i projektów na rzecz Mołdawii”, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 2015, s. 42–44, <https://www.gov.pl/attachment/066c4404-76e6-4301-9f37-ee4ba25431af>
- Regulamin konkursu „Polska pomoc rozwojowa 2022”, <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/konkursy-dotacyjne-2024>
- Republika Mołdawii, <https://www.gov.pl/web/republikamoldawii/informator-ekonomiczny>
- Rozmowa z Iurie Bodrug’iem, ambasadorem nadzwyczajnym i pełnomocnym Republiki Mołdawii w Warszawie. Rozmawiał Leszek Wątróbski, 2019, <https://polishexpress.eu/o-stosunkach-polsko-moldawskich-i-wspolczesnej-moldawii>
- Rozmowy polsko-mołdawskie w Karpaczu, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/rozmowy-polsko-moldawskie-w-karpaczu>
- Sawicz A., *Zamalować białą plamę, czyli słów kilka o stosunkach polsko-mołdawskich*, [w:] *Spotkania polsko-mołdawskie. Księga poświęcona pamięci Profesora Janusza Solaka*, red. M. Kosienkowski, Episterne, Lublin 2013, s. 78–79.
- Sienkiewicz M. W., *Partycypacyjny model zarządzania rewitalizacją na przykładzie miasta Leova w Mołdawii*, [w:] *Rola administracji publicznej w zarządzaniu rewitalizacją miast. Doświadczenia Polski i Mołdawii*, red. M. W. Sienkiewicz, K. A. Kuć-Czajkowska, Lublin–Leova 2022, s. 63.

- Sikora-Gaca M., *Polska pomoc rozwojowa w Republice Mołdawii jako przykład inwestycyjnych działań uzupełniających w państwie niestabilnym*, „Przegląd Politologiczny” 2022, nr 1, s. 56–67.
- Solak J., *Polska i Mołdawia – meandry wspólnej historii*, [w:] *Spotkania polsko-mołdawskie. Księga poświęcona pamięci Profesora Janusza Solaka*, red. M. Kosienkowski, Lublin 2013, s. 35.
- Stosunki UE–Mołdawia*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eastern-partnership/moldova>.
- Szutkiewicz B., *Polska a Mołdawia w latach 1551–1572*, „Białostockie Teki Historyczne” 2009, nr 7, s. 11–24.
- Szymkowski L., *Kraina gospodarów. Jak Rzeczpospolita walczyła o Mołdawię*, Rzeczpospolita 2019, <https://www.rp.pl/historia/art1086071-kraina-hospodarow-jak-rzeczpospolita-walczylo-o-moldawie>
- Szynol M., *Polska współpraca rozwojowa w drugiej dekadzie XXI wieku: szanse i wyzwania*, [w:] *Wokół teoretycznych i praktycznych aspektów stosunków międzynarodowych: księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Mieczysławowi Stolarczykowi*, red. T. Kubin, J. Łapaj-Kucharska, T. Okrasa, Katowice 2020, s. 411–436.
- Tkachuk O., *Three decades of relations between the European Union and Moldova – from cooperation to the membership perspective*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2022, nr 16, s. 224.
- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Mołdowa o przyjaźni i współpracy, sporządzony w Warszawie dnia 15 listopada 1994 r., Dz. U. z 1996 r. nr 76, poz. 363.
- Transport ładunków – Mołdawia*, <https://vervo.eu/pl/kraje/transport-ladunkow-moldawia>
- Uchwała Rady Ministrów RP nr 170/91 (w sprawie uznania przez Rzeczpospolitą Polską Republiki Armenii, Republiki Azerbejdżanu, Republiki Białoruś, Federacji Rosyjskiej, Republiki Kazachstanu, Republiki Kirgizystanu, Republiki Mołdawii, Republiki Tadżykistanu, Turkmenistanu i Republiki Uzbekistanu), „Zbiór Dokumentów” 1992, nr 2, s. 15–17, <https://digit.pism.pl/dlibra/publication/746/edition/575/content>
- Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej, Dz. U. z 2021 r., poz. 1425.
- Uzasadnienie ratyfikacji układu stowarzyszeniowego UE i Mołdawii, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/FD9A7B1A2F08381CC1257D8100372FC5/%24File/2858-uzas.docx>
- Wolska A., *Mołdawia wstąpi do UE bez Naddniestrza?*, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/moldawia-wstapi-do-ue-bez-naddniestrza>
- Woźniak A., *Polski biznes celuje w Mołdawię*, <https://www.rp.pl/biznes/art11111991-polski-biznes-celuje-w-moldawie>
- Wspólna deklaracja przyjęta podczas szczytu partnerstwa wschodniego w Pradze, Praga 7 maja 2009 r., Bruksela 7 maja 2009 r. 8435/09 (Presse 78), <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8435-2009-INIT/pl/pdf>